

Filozoficko-právny a etický pohľad na rodičovské práva a povinnosti. Reflexia podnetov od vybraných autorov

Philosophic-legal and Ethical View of Parental Rights and Obligations. Reflection of Initiatives from Selected Authors

Adriána Pagáčová

Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Abstract: Human rights are part of human life. Human obligations are necessarily linked to human rights. There are currently several kinds of human rights and obligations. The study focuses on a group of parental rights and obligations from a philosophical, legal and ethical point of view. Firstly, it reflects parental rights from the point of view of the legal framework in our legislation and then focuses on the origin and existence of parental rights and obligations in terms of different theories of selected authors. In the end, the author gives an assessment of the examined problem.

Keywords: family, parental rights, parental obligations, foster care, philosophical theories.

1 Úvod

S prudkým rozmachom biotechnológie sa spája problematika definovania rodičovstva a rodičovských práv a povinností, kedy na otázku: Kto je rodič a aké sú jeho práva nie je jednoduché odpovedať. Cieľom štúdie je na základe názorov vybraných autorov osvetliť filozoficko-právny a etický pohľad na rodičovské práva a povinnosti. Prostredníctvom štúdie hľadáme odpovede na otázky: Kto je rodič? Čo robí rodiča rodičom? Majú rodičia nejaké práva a povinnosti? Ak áno, aké?

Pri koncipovaní tejto štúdie vychádzame predovšetkým z prác Michaela W. Austina. Michael W. Austin je profesorom filozofie na Eastern Kentucky University. Publikoval množstvo kníh a článkov z oblasti etiky, filozofie náboženstva, filozofie rodiny či filozofie

športu. Hovorí o týchto a ďalších témach a ich spojení medzi charakterom a ľudským naplnením.¹ V encyklopédii filozofie pod heslom *Rights and Obligations of Parents* autor poskytuje filozofický pohľad na rodičovské práva a povinnosti. Je to základný zdroj, z ktorého sme čerpali pri písaní tohto článku. Ďalším zdrojom je článok *Parenthood and Procreation* od E. Brakeovej a J. Milluma, ktorý bol publikovaný na stránkach stanfordskej encyklopédie filozofie. Pri štúdií materiálov sme vďaka M. W. Austinovi spoznali dielo *Licensing parents* od H. LaFollette, ktorým sme podľa kontextu dopĺňali štúdiu. Cenným prameňom myšlienkových podnetov bola pre nás aj kniha *Conceptions of parenthood – Ethics and the family*. Uvedené diela sme si vybrali z dôvodu, že sa nami skúmanou problematikou zaoberajú do hĺbky a autori uvádzajú aj dostatočné argumentácie pre jednotlivé myšlienky, ktorými nás inšpirovali.

Etika rodičovstva a plodenia sa nevzťahuje len na každodenné rozhodovanie rodičov a perspektívnych rodičov, ale aj na právo, verejnú politiku a medicínu. Táto téma je čoraz viac naliehavá. Meniace sa demografické údaje o rodine v Európe a Severnej Amerike ukazujú, že čoraz viac detí je vychovávaných v zmiešaných rodinách, osamelými rodičmi alebo partnermi rovnakého pohlavia. Táto skutočnosť môže vyvolávať otázky, kto by mal byť považovaný za rodiča dieťaťa a čo si dobré rodičovstvo ako také vyžaduje. Okrem toho tu zohráva dôležitú úlohu aj vývoj a šírenie technológií asistovanej reprodukcie (ART), ktoré vyvoláva otázky týkajúce sa prístupu k tejto technológii, jej prípustnosti a jej použitia (Brake, Millum, 2016).

Táto problematika vedie k zamýšľaniu sa nad otázkami, ako sú: Čo je rodičovstvo? Aké sú jeho základy? Existujú nejaké práva na reprodukciu? Ak áno, aké? Čo môže byť potenciálnym rodičom povolené pri výbere charakteristík dieťaťa? Aké práva a povinnosti majú rodičia? Aký je ich rozsah a obmedzenia? Majú rodičia vôbec nejaké práva a povinnosti voči deťom?

V nasledujúcej stati sa budeme venovať týmto filozofickým otázkam. Najskôr zadefinujeme pojem rodič/rodičovstvo a podstatu rodičovských práv tak, ako ju vníma naša legislatíva, a potom ju vyložíme prostredníctvom textov z uvedených zdrojov. Osvetlíme, ako sú vnímané práva a povinnosti rodičov z pohľadu vybraných súčasných filozofov.

2 Legislatíva rodiny

Rodina je základná bunka spoločnosti. Táto paradigma je neustále sa opakujúcou vo vzťahu k postaveniu rodiny, či už z pohľadu biologického, sociologického alebo psychologického. Na správne fungovanie spoločnosti má rodina ako taká nenahraditeľné miesto. V slovenskej legislatíve sa tejto oblasti života venuje Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine. Ide o zákon, v ktorom je právne ukotvené nielen definovanie rodiny, rodičovstva a rodičovských práv a povinností, ale vymedzuje aj možnosti a spôsoby starostlivosti o deti, ak zlyhajú rodičia.

¹ Michael, W. Austin Ph.D. [online] [cit. 2017-06-19] Dostupné na internete: <<https://www.psychologytoday.com/experts/michael-w-austin-phd>>.

2.1 Rodičovstvo

Skôr, ako Zákon o rodine definuje povahu a poslanie rodičovstva, definuje manželstvo. Manželstvo podľa tohto zákona je „*zväzkom muža a ženy. Spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Manželia sú si rovní v právach a povinnostiach. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí. Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti a spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni.*“ V našej legislatíve má teda manželstvo dôležité postavenie. Narodením detí už nie sú manželia len manželmi, ale aj rodičmi. Rodičovstvo je podľa tohto zákona spoločnosťou „*mimoriadne uznávaným poslaním ženy a muža.*“ Spoločnosť poskytuje rodičovstvu nielen svoju ochranu, ale aj potrebnú starostlivosť, najmä hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností. Všetci členovia rodiny majú povinnosť vzájomne si pomáhať a podľa svojich schopností a možností zabezpečiť zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne rodiny. Rodičia majú právo vychovávať svoje deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie (Zákon o rodine).

Zákon sa v 4. časti pod názvom Určenie rodičovstva a osvojenie v prvej hlave venuje skutočnostiam, prostredníctvom ktorých určuje materstvo a otcovstvo.

Určenie materstva

Matkou dieťaťa podľa zákona o rodine je žena, ktorá dieťa porodila. Všetky dohody a zmluvy, ktoré sú v rozpore s touto vetou, sú neplatné. Ak existujú pochybnosti o tom, kto je matkou dieťaťa, materstvo určuje súd na základe skutočností zistených o pôrode dieťaťa. Návrh môže podať žena, ktorá o sebe tvrdí, že je matkou dieťaťa alebo otec dieťaťa alebo ten, kto preukáže, že má na tomto určení právny záujem.

Určenie otcovstva

Určenie otcovstva je zložitejšie ako určenie matky. Otcovstvo je určené na základe domnienok otcovstva, ktoré sú ustanovené v zákone o rodine, súhlasným vyhlásením rodičov alebo rozhodnutím súdu. V Zákone o rodine sú uvedené tri domnienky na určenie otcovstva:

1. Otcovstvo manžela matky

Za otca dieťaťa sa považuje manžel matky vtedy, ak sa narodí dieťa v čase od uzavretia manželstva do uplynutia 300 dňa po zániku manželstva alebo po jeho vyhlásení za neplatné. V prípade, že sa dieťa narodí žene znovu vydatej, sa za otca považuje neskorší manžel, aj keď sa dieťa narodilo pred uplynutím 300 dňa po tom, čo jej predchádzajúce manželstvo zaniklo alebo bolo vyhlásení za neplatné. V prípade, ak je manžel matky mŕtvy, postupuje sa pri počítaní času obdobne, dátum smrti je vnímaný ako deň zániku manželstva. Otcovstvo môže byť zapreté v niekoľkých prípadoch, ktoré určuje zákon o rodine v § 87 – § 89.

2. Otcovstvo určené súhlasným vyhlásením rodičov

Ak nie je otcovstvo určené domnienkou otcovstva manžela matky, možno ho určiť inak, a to súhlasným vyhlásením oboch rodičov. Na základe tohto sa za otca považuje ten, ktorého otcovstvo bolo vyhlásené oboma rodičmi. Toto súhlasné vyhlásenie rodičov musí byť urobené pred matričným úradom alebo pred súdom. Vyhlásenie matky nie je potrebné v prípade, ak nemôže z dôvodu duševnej poruchy posúdiť význam vlastného konania alebo ak je zadováženie jej vyhlásenia spojené s neprekonateľnou prekážkou. Súhlasným vyhlásením rodičov možno určiť otcovstvo k dieťaťu ešte nenarodenému, už počatému. Aj toto otcovstvo možno zaprieť, podmienky určuje zákon v § 93.

3. Určenie otcovstva rozhodnutím súdu

Tento spôsob nasleduje až po predchádzajúcich dvoch. Ak na základe nich nebolo vyhlásené otcovstvo, môže súd rozhodnúť o určení otcovstva, na základe návrhu dieťaťa, matky alebo muža, ktorý tvrdí, že je otcom. V tomto prípade sa za otca dieťaťa považuje muž, ktorý s matkou dieťaťa súložil v čase, od ktorého neprešlo do narodenia dieťaťa menej ako 180 a viac ako 300 dní, ak jeho otcovstvo nevyklučujú závažné okolnosti.

Súd môže na návrh dieťaťa rozhodnúť o prípustnosti zapretia otcovstva v prípade, ak uplynula rodičom dieťaťa lehota ustanovená na zapretie otcovstva a je to potrebné v záujme dieťaťa. Ak jeden z rodičov nežije, môže dieťa tento návrh podať proti druhému rodičovi, ak nežije ani jeden z rodičov, návrh nemožno podať.

2.2 Rodičovské práva a povinnosti

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine definuje niekoľko rodičovských práv a povinností. Medzi základné rodičovské práva a povinnosti podľa tohto zákona patrí:

- dôsledná a sústavná starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývin dieťaťa,
- zastupovanie dieťaťa,
- správa majetku dieťaťa.

Tieto práva majú obaja rodičia a pri ich výkone sú povinní chrániť predovšetkým záujmy dieťaťa. Existujú prípady, kedy tieto práva a povinnosti má iba jeden rodič. Ide o situácie, kedy druhý rodič nežije, je neznámy, príp. nemá spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu. Tiež ide aj o prípady, keď jeden z rodičov bol pozbavený rodičovských práv a povinností alebo mu ich výkon bol pozastavený či obmedzený. Rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa majú rodičia. Tí majú právo vychovávať dieťa v zhode so svojím vlastným filozofickým a náboženským presvedčením. Na výchove dieťaťa sa podieľa aj manžel, ktorý nie je síce rodičom dieťaťa, ale žije s rodičom dieťaťa v domácnosti. Pri výchove dieťaťa majú rodičia právo použiť primerané výchovné prostriedky a to tak, aby nebolo ohrozené zdravie, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývin dieťaťa. Rodičia zastupujú maloleté dieťa v tých právnych úkonoch, na ktoré nie je spôsobilé. Existujú prípady, kedy rodičia nemôžu zastupovať svoje dieťa, ak môže dôjsť k rozporu záujmov medzi rodičmi a dieťaťom alebo medzi deťmi, ktoré sú zastupované rovnakým rodičom. V tomto prípade súd ustanoví kolízneho opatrovníka. Tohto ustanoví aj vtedy, keď maloleté dieťa nemá

zákonného zástupcu alebo ten nemôže z vážneho dôvodu dieťa zastupovať (Zákon o rodine).

Okrem základných rodičovských práv a povinností uvádza zákon povinnosti rodičov ohľadom priezviska dieťaťa:

- spoločné priezvisko rodičov alebo jedného z nich určené vyhlásením pri uzatváraní manželstva,
- vyhlásením priezviska dieťaťa na matrike,
- na zmenu mena alebo priezviska maloletého dieťaťa staršieho ako 15 rokov sa vyžaduje jeho súhlas.

V slovenskej legislatíve je teda určené, kto je rodičom (podľa základných charakteristík) a tiež aj to, aké práva a povinnosti rodičia majú. V určitých prípadoch môže súd pozastaviť alebo obmedziť výkon rodičovských práv. Súd môže pozastaviť výkon rodičovských práv a povinností vtedy, ak niektorý z rodičov nemôže tieto práva v povinnosti vykonávať z dôvodu závažnej prekážky a ak je to v záujme dieťaťa. Súd môže obmedziť výkon rodičovských práv, ak:

- žijú dlhodobo neusporiadaným spôsobom života,
- svoje rodičovské práva a povinnosti nevykonávajú vôbec
- nezabezpečujú výchovu dieťaťa (Zákon o rodine).

Ak sa rodičia nemôžu, nevedia alebo si nechcú plniť svoje rodičovské práva a povinnosti, dochádza k tomu, že je dieťa zverené do náhradnej starostlivosti. Tú Zákon o rodine definuje ako „*viacero osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich dočasných opatrení, ktoré nahrádzajú osobnú starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, ak ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť*“ (36/2005). Do náhradnej starostlivosti tento zákon radí: náhradnú osobnú starostlivosť, pestúnsku starostlivosť a ústavnú starostlivosť. Ďalšie dva typy, ktoré určitým spôsobom nahrádzajú rodičovskú starostlivosť sú poručníctvo a opatrovníctvo. Na základe štúdií literatúry od autorov ako Mikloško (2009), Škoviera (2007, 2006) Gabriel a Novák (2008), Gabura (2012) a ďalšieho zákona, ktorý sa venuje tejto téme – Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a sociálnej kuratele radíme okrem týchto typov do náhradnej starostlivosti aj osvojenie, hoci nejde o opatrenie dočasné, ale zároveň je to opatrenie, ktoré nahrádza starostlivosť rodičov. V rámci všetkých foriem náhradnej starostlivosti ide o to, že náhradní rodičia majú rodičovské práva a povinnosti v rozsahu, v akom nepatria biologickým rodičom. Najväčší rozsah práv a povinností majú náhradní rodičia v rámci osvojenia, kedy medzi náhradnými rodičmi a dieťaťom vzniká rovnaký vzťah ako medzi biologickými rodičmi a deťmi. V už spomínanom zákone sú presne zadefinované práva a povinnosti jednotlivých náhradných rodičov, ale aj biologických rodičov voči vlastnému dieťaťu, ktoré je umiestnené do náhradnej starostlivosti. V určitých prípadoch majú biologickí rodičia vyživovaciu povinnosť voči dieťaťu, taktiež je ich povinnosťou úprava rodinných a sociálnych pomerov tak, aby sa o dieťa mohli starať sami. Ak takto neurobia, v stanovenej lehote, dieťaťu je buď nariadená ústavná starostlivosť alebo môže byť osvojené.

Problematika definície rodičovstva a rodičovských práv a povinností vyzerá na prvý pohľad v rámci legislatívy vyriešená. Zákon o rodine sa však nezaobrá inými formami plodenia detí (ako je napr. náhradná matka) alebo voľbou vlastností dieťaťa v procese asistovanej reprodukcie, i keď určenie rodičovstva z hľadiska výkonu asistovanej reprodukcie je upravené v štvrtej časti Zákona o rodine č. 36/2005. Tak vzniká akési právne vákuum pri posudzovaní týchto situácií, vzhľadom na skutočnosť že asistovaná reprodukcia a jej najvyužívanejšie techniky metódy in vitro fertilizácie v slovenskom právnom poriadku absentujú (nehovoriac o ďalších spôsoboch asistovanej reprodukcie, ktoré sa realizujú v iných krajinách). Obdobný stav je aj v ďalších členských štátoch Európskej únie (ako je napr. Poľsko). *„Niektoré aspekty asistovanej reprodukcie sú v slovenskom právnom poriadku upravené fragmentálne alebo nedostatočne (umelé oplodnenie, darcovstvo gamét, zmrazovanie a skladovanie embryí), iné nereflektuje právny poriadok vôbec (darcovstvo embryí, výskum na embryonálnych bunkách), a to aj napriek tomu, že tieto úkony sú bežnou praxou centier asistovanej reprodukcie v Slovenskej republike“* (Zoláková, 2011, s. 2). Ak sa pozrieme na konkrétne zákony, otázky asistovanej reprodukcie upravuje vykonávací právny predpis k zákonu č. 20/1966 Zb. o starostlivosti o zdravie ľudu – opatrenie Ministerstva zdravotníctva SSR č. 24/1983 Vestníka MZ s názvom Úprava o podmienkach na umelé oplodnenie. Táto zastaraná právna úprava je dopĺňaná nariadeniami vlády č. 20/2007 Z. z. a č. 622/2007 Z. z., ktoré boli prijaté na základe smernice Európskeho parlamentu a Rady 2004/23/ES a vykonávacej smernice Komisie 2006/86/ES, ktorá sa týkala úpravy odberu, darcovstva tkanív a buniek a kritérií výberu darcov a na úpravu požiadaviek na spracovanie, uschovanie, skladovanie alebo distribúciu tkanív či buniek (Zoláková, 2011). Okrem týchto úprav sa určitými oblasťami asistovanej reprodukcie zaoberá zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov a taktiež Občiansky zákonník (Zákon č. 40/1964 Z. z.).

Za právnymi formuláciami sa skrývajú mnohé filozofické presvedčenia a tézy. Preto sa v druhej kapitole zameriame na filozofické a morálne aspekty rodičovstva, reprodukcie a rodičovských práv a povinností ako takých.

3 Filozofické aspekty rodičovstva

V priebehu histórie sa filozofi relatívne málo venovali rodine. Podľa Austina je to prekvapujúce, vzhľadom na všadeprítomnosť rodiny a jej vplyvu na jednotlivca a na spoločenský život. Väčšina filozofov, ktorí sa zaoberali problémami týkajúcimi sa vzťahu rodič – dieťa (ako napr. Platón a Aristoteles) to urobili spôsobom zodpovedajúcim ich filozofii – kedy napr. Platón navrhoval, aby ženy, deti a majetok boli spoločné, aby sa zabránilo konfliktom, či Aristoteles, ktorý zastával názor, že v rodine vládne muž nad ženou, deťmi a otrokmi a rodinu vnímal ako inštitúciu rozvíjajúcu schopnosti ľudí a zaisťujúcu základné ľudské potreby (Gujdová, 2013). Na konci 20. storočia sa to začalo meniť. Súčasní filozofi začali podstatným spôsobom skúmať celý rad otázok týkajúcich sa práv a povinností rodičov, ako napríklad, ak sú rodičovské práva, aké sú ich základy? Väčšina súčasných filozofov odmieta predstavu, že deti sú majetkom rodičov, a preto odmietajú predstavy, že

rodičia majú práva na svoje deti a nad svojimi deťmi. Niektorí filozofi (napr. Feldman) však argumentujú biologickým základom rodičovských práv, zatiaľ čo iní sa zameriavajú na najlepšie záujmy detí alebo sociálnu zmluvu ako dôvody rodičovských práv. Nájdu sa aj takí (ako napr. Montague), ktorí úplne odmietajú myšlienku rodičovských práv. Taktiež existujú odlišné názory aj na povinnosti rodičov – či už ide o biologické názory, najlepšie záujmy či sociálne zmluvy alebo kauzálny pohľad na tieto povinnosti – a teda, že tí, ktorí dali dieťaťu život, sú povinní sa oň postarať. I keď teoretické aj praktické aspekty práv a povinností rodičov dostávajú zvýšenú pozornosť, stále si táto téma vyžaduje viac priestoru a viac pozornosti. V nasledujúcich častiach sa zameriame na filozofický aspekt definície rodičovstva a rodičovských práv a povinností, pričom vychádzame z teórie M. W. Austina.

3.1 Rodičovstvo

Pri pochopení podstaty rodičovstva a rodičovských práv a povinností sa naskytá hneď niekoľko otázok. Tou základnou je: Kto je rodič? Odpoveď, ktorú dáme na túto otázku zahŕňa predpoklady týkajúce sa základov rodičovských práv a povinností. Čo to znamená, že rodič má rodičovské práva? Prečo si myslíme, že takéto práva existujú? Aké povinnosti majú rodičia voči svojim deťom? Aká je úloha štátu, ak nejaká je, pokiaľ ide o vzťah rodič – dieťa? Tieto otázky sú kľúčové na pochopenie morálnych, sociálnych, osobných a politických dimenzií vzťahu rodič – dieťa (Austin, *Rights and obligations of parents*).

Rodič je osoba s vážnymi právami a povinnosťami voči dieťaťu. Rodičia majú práva rozhodovať vo väčšine oblastí života ich dieťaťa a taktiež majú právo vylúčiť ostatných z týchto rozhodnutí. (Brake, Millum, 2016). Rodičovstvo ako také a biologické rodičovstvo sú často považované za synonymá. Samozrejme, adoptívni rodičia sú tiež rodičmi, a to na základe predpokladu ich rodičovskej úlohy. Tento fakt otvára príležitosť posudzovania nielen možných spojení medzi biológiou a rodičovstvom, ale aj iných otázok, akou je napr. úloha súhlasu pri získavaní rodičovských práv a povinností a pod. (Austin, *Rights and obligations of parents*). Rodičovstvo teda nemožno posudzovať len na základe biologického podkladu. Má rôzne roviny: biologické, sociálne, právne a morálne. Zatiaľ čo myšlienka biologického rodiča sa zdá na prvý pohľad samozrejmalá, moderná reprodukčná technológia ho komplikuje, pretože dieťa môže mať genetických rodičov (poskytovateľov buniek, ktorí dodávajú spermie alebo vajíčka) a tretieho gestačného rodiča. Každá z týchto troch osôb je biologickým rodičom, pretože biologicky prispieva k plodeniu dieťaťa. Ďalší problém predstavujú možné technológie, ako je ľudské klonovanie, ART s tromi osobami a pod. (Brake, Millum, 2016). Hoci ide o problematiku, ktorá v súčasnosti na našom území nie je aktuálna, resp. tieto procesy nie sú právne riešené, je súčasťou života v iných krajinách (ako India, USA, Grécko, Holandsko, Ukrajina či Anglicko). Na Slovensku sa v súčasnosti aplikujú nasledujúce metódy asistovanej reprodukcie: umelá inseminácia a in vitro oplodnenie (Zoláková, 2011). Spôsob náhradného materstva (gestačného rodičovstva) nie je u nás upravený zákonom. Avšak neexistuje žiadny zákon, ktorý by takúto možnosť vyslovene zakazoval. Vzhľadom na to nemožno predpokladať, že v priebehu budúcnosti

sa aj tieto možnosti dostanú k nám, a preto je táto problematika otvorená a vidíme potrebu sa jej venovať. Je to aj z dôvodu, že v súčasnosti sú jednotlivé národy čím ďalej, tým viac prepojené a je nemožné vyhnúť sa diskusiám aj o týchto možnostiach reprodukcie.

Ako sme spomínali, okrem biologického rodičovstva existuje ešte typ sociálneho a právneho (zákonného) rodičovstva. Biologickí rodičia sa bežne odlišujú od sociálnych rodičov, ktorí vychovávajú dieťa a sú zaň zodpovední. Adoptívni rodičia alebo rodičia, ktorí vychovávajú deti vytvorené s darovanými gamétami a gestované treťou stranou, sú sociálni rodičia, nie biologickí. Biologickí rodičia tiež automaticky nemusia byť sociálnymi rodičmi, pretože môžu dať dieťa na adopciu, darujú gaméty alebo zastávajú rolu gestačnej matky (tzv. surrogate mother, náhradnej matky či „matky surogátky“). Právne rodičovstvo definujú právoplatné rodičovské práva a povinnosti. Vo všeobecnosti sa predpokladá, že manžel tehotnej ženy je právnym otcom svojho dieťaťa, a teda manželstvo, nie biológia, je základom právneho vzťahu. U nás existujú už spomínané tri domnienky na určenie otcovstva, ktoré predpokladajú aj rôzne situácie, ktoré predchádzali narodeniu dieťaťa. Vznik ART vyvolal veľa otázok týkajúcich sa pridelenia právneho rodičovstva vzhľadom na možnú existenciu troch biologických rodičov (Brake, Millum, 2016).

Právne, sociálne a biologické rodičovstvo možno koncepčne rozlišovať. Rodičovstvo je však fundamentálne morálny vzťah a jeho morálne poslanie by malo zväžiť pri odpovedi na otázky, ktoré si kladieme v súvislosti s ním. Morálne dôvody na priznanie rodičovských práv sa môžu líšiť od ich právneho určenia. Zákonné určenie rodičovstva môže spôsobiť morálne povinnosti v dôsledku všeobecnej morálnej povinnosti dodržiavať zákon alebo preto, že zákonný rodič je najlepšie vhodný na to, aby vychovával dieťa (Brake, Millum, 2016).

3.2 Sloboda v reprodukcii

S rodičovskými právami je úzko spojené právo na reprodukciu. Právo na reprodukciu je možné chápať ako negatívne alebo pozitívne právo. Ako negatívne právo ho možno chápať ako právo proti donucovaciemu zasahovaniu do rozhodnutí týkajúcich sa plodenia, ako pozitívne právo by išlo o nárok na pomoc pri plodení. Negatívne morálne právo na rozmnožovanie môže byť založené na autonómnom práve na ovládanie vlastného tela a urobenie určitých dôležitých rozhodnutí pre seba. Narušenie týchto práv môže zahŕňať potom priamy fyzický nátlak, ako napr. znásilnenie, nútené prerušenie tehotenstva, sterilizáciu či donucovacie zasahovanie do rozhodnutí týkajúcich sa sexuálnej aktivity alebo antikoncepcie (Brake, Millum, 2016).

Existuje viacero postojov a názorov na právo ľudí plodiť a rozmnožovať sa. Sú zástancovia názoru, ktorí tvrdia, že aj keď máme autonómne práva v tejto oblasti, nemali by poškodzovať a ohrozovať práva a životy detí (Brake, Millum, 2016). Velleman (2005, podľa Brake, Millum, 2016) upozorňuje na problém anonymity. Morálne právo na reprodukciu je zaťažené podmienkou, ktorá neumožňuje anonymitu. Pri poskytovateľoch anonymných gamét ide o plodenie, ktoré je podľa autora nesprávne, pretože v budúcnosti frustruje deti, ktoré sa zaujímajú o poznanie svojich genetických predkov. Ďalším výrazným názorom proti „plodniu“ je antinatalizmus. Antinatalizmus je opozícia k plodnosti. Má

dve podoby – vo vzťahu ku konkrétnym ľuďom (skupinám ľudí) alebo globálne – vo vzťahu ku všetkým. Vo všeobecnosti možno povedať, že antinatalizmus zastáva názor, že plodenie, ktoré môže spôsobiť neprimerané riziko a ublíženie dieťaťu, je nesprávne a že ak sú potenciálni rodičia nekompetentní, nemali by sa reprodukovať, teda zameriava sa na škody – v tomto duchu sa antinatalizmus približuje eugenickému náhľadu na reprodukciu. Iným argumentom pre antinatalistický postoj je dostupnosť opustených detí, ktoré potrebujú domovy (deti umiestňované do náhradnej starostlivosti). Táto skutočnosť vytvára silné morálne dôvody na ich prijatie skôr ako na reprodukciu. Antinatalistický názor vyžaduje poskytnutie zdôvodnenia rozhodnutia sa pre reprodukciu. Mnohí autori, ktorí súhlasia s tým, že plodenie vyžaduje zdôvodnenie a mnohé bežné dôvody na plodenie nemajú morálnu váhu, nachádzajú možné ospravedlnenie v jedinečnej povahe vzťahu rodič – dieťa, túžbu po tehotenstve a pod. (Brake, Millum, 2016). Existuje niekoľko postojov k tejto téme, pričom každý čerpá z podstaty danej filozofie, či už ide o konzervatívco, liberálov alebo feminizmus a pod. Každý nachádza v prokreácii pozitíva aj negatíva. Táto otázka nie je definitívne zodpovedaná a podlieha diskusiám v rôznych oblastiach života. To, či je morálne využívať asistovanú reprodukciu či náhradné materstvo k uskutočneniu sna o dieťati, kam siaha podstata rodičovstva a definícia rodiča, to závisí od danej kultúry a spoločnosti, ale aj od náboženského či filozofického presvedčenia jednotlivca. V našej spoločnosti je, ako sme už spomínali, za matku považovaná žena, ktorá dieťa porodí. V tomto prípade by teda za matku bola považovaná náhradná matka (ktorá dieťa vynosila) a nie žena, ktorá prispela do oplodnenia vajíčkom. Nastáva paradox, kedy by sa v našej spoločnosti skôr určilo otcovstvo ako materstvo, pretože pri určení otcovstva vychádzame z troch domnienok, a keďže prvé dve by v tomto prípade neboli reálne, postupovalo by sa podľa vyhlásenia oboch strán. Existuje viacero alternatív vyriešenia tohto problému, a určite by sa zákonná stránka dala obísť. Vystáva otázka, či je morálne obchodovať s gamétami, nechávať si vynosiť dieťa a potom „byť“ jeho rodičmi. Veda napomáha posúvať hranice v reprodukcii ľudí, ale či je možné posúvať hranice vo vnímaní rodičov a rodičovstva ako takého, nie je stále zodpovedané – toto už nie je otázka primárne vedecká, ale filozofická a etická. V konečnom dôsledku táto problematika neovplyvní ani tak rodičov, ako samotné deti, ktoré môžu mať problém s vlastnou identitou a zaradením sa do spoločnosti.

Veľkou otázkou v mnohých spoločnostiach, kde je rozvinutá asistovaná reprodukcia, náhradné materstvo a iné formy plodenia detí, je príležitosť rodičov na výber vlastností dieťaťa. Existuje viacero spôsobov na realizáciu ich túžby. Jedna kritika tejto praxe spočíva v tom, že deti sú transformované na výrobné produkty, ktoré navrhujeme na prijatie. To znamená, že deti sa stávajú výsledkom spotrebiteľskej voľby. V prípadoch, kedy rodičia vyberú vlastnosti svojich potomkov, nemôžeme hovoriť o bezpodmienečnej rodičovskej láske k deťom, ktorá má byť základom vzťahu rodič – dieťa, pretože ich láska môže byť podmienená tým, že dieťa má určitý znak alebo rysy. Podobné obavy vznikajú v súvislosti s budúcim používaním technológie ľudského klonovania. Ak takáto technológia vznikne, rodičia si môžu vybrať vopred širokú škálu vlastností, čo by mohlo z hľadiska niektorých kritikov narušiť morálne a psychologicky významné aspekty vzťahu rodič – dieťa (Austin,

Rights and obligations of parents). Aj v týchto prípadoch sa ukazuje eugenické pozadie rozhodovania o ľudskej reprodukcii.² Podľa Švirkovéj sa v tomto smere javí morálnym problémom postoj k človeku – či chceme v prenatálnom období vidieť iba bunky, alebo vidieť v nich človeka. *„Asistovaná reprodukcia spolu s genetickou diagnostikou vytvárajú nové podmienky na kontrolu kvality potomstva. Rodičia môžu odmietnuť aj veľmi ľahký handicap, ktorý by musel byť prijateľný pri diagnostike realizovanej behom tehotenstva“* (Petrů, 2005, s. 182, in Švirková, s. 7). Eugenizmus je morálne odsúdeniahodný, pretože napriek nesporným pozitívam, ktoré v sebe môže niesť (odstránenie chorôb), je s ním spojené vysoké riziko zneužitia. Už v minulosti dochádzalo práve k negatívnemu využívaniu selekcie jedincov s následným ospravedlňovaním v zmysle „vyššieho dobra.“ S problematikou eugenizmu sa spája otázka slobody a zodpovednosti za život človeka a jeho hodnoty. *„Etika môže argumentovať s poukázaním aj na Kantovu reflexiu človeka, ktorému uznáva hodnotu, a neakceptovať takúto tendenciu výberu žiaducich či nežiaducich jednotlivcov. Pretože, je šťastný ten, ktorý je prijímaný a milovaný práve taký, aký je alebo len ak spĺňa isté kritériá?“* (Švirková, s. 7).

3.3 Filozofické aspekty rodičovských práv a povinností

Väčšina súčasných diskusií predpokladá, že morálne rodičovské práva a povinnosti sú neoddeliteľné (Bayne a Kolers, 2003 in Austin, Brake, Millum, 2016). Archard (2010, podľa Brake, Millum, 2016) však tvrdí, že tento názor tzv. „rodičovského balíčka“ je neudržateľný, ako príklad uvádza že odcudzený, zneužívajúci rodič môže mať morálne a právne povinnosti, ale žiadne rodičovské práva. Povinnosť zabezpečiť dieťa nie je spojená s rodičovskými právami (Brake, Millum, 2016). Na druhej strane Ross (2002, podľa Brake, Millum, 2016) sa domnieva, že rodičia majú morálne a zákonné práva týkajúce sa ich detí. Majú slobodu prijímať rozhodnutia v mene svojich detí o záležitostiach, ako je stravovanie, vzdelávanie, združovanie sa s inými, náboženstvo a taktiež právo vylúčiť ostatných z rozhodovania.

Obsah, rozsah a vzťah rodičovských práv k rodičovským povinnostiam závisí od teórie, prečo majú takéto práva rodičia. Existuje niekoľko teórií: vlastnícko-právna teória, biologizmus, teória najlepších záujmov dieťaťa, konštruktivizmus, koncept príčinnej súvislosti a teória základných záujmov rodičov a detí. V dejinách sa rodičovstvo považovalo za vlastníctvo. Napr. v rímskom práve nachádzame zmienky o tom, že otcovská právomoc (*patria potestas*) znamenala právne a majetkové obmedzenia pre dieťa, ktoré pod ňu spadalo. Právne postavenie dieťaťa bolo podriadené a závislé na hlave rodiny (Antošovská, 2012). Niektoré záznamy o rodičovstve naznačovali, že rodičia vlastnili svoje deti (Brake, Millum, 2016). Majetkové práva sú nevhodné na vystihnutie vzťahu rodič – dieťa, pretože deti sa nemôžu predávať a nemôžu byť využívané podľa priání rodičov. Základnou námietkou je

² *„V dnešnej medicíne existuje niekoľko postupov, ktoré eugeniku istým spôsobom prevádzajú. Ide o terapeutické prerušenie tehotenstva, darcovstvo gamiet a o umelé oplodnenie a následnom prenose embrya do materskej. Aj súčasná spoločnosť aj keď v tichosti akceptuje eugenické praktiky či už pozitívne alebo negatívne, čo môžeme sledovať pri bežnej praxi terapeutického prerušenia tehotenstva, na ktoré väčšina matiek pristane vo chvíli, keď po prenatálnej diagnostike je im oznámené, že ich dieťa je postihnuté nejakou vážnou anomáliou chromozómu...“* (Švirková, 6).

skutočnosť, že osoby nemôžu byť majetkom (Brake, Millum, 2016). Hoci teda rodičia majú určité práva, nemožno povedať, že vďaka nim vlastnia deti, tie sú ich majetkom, a môžu s nimi zaobchádzať podľa vlastného uváženia. Okrem povahy vlastníctva ako základu rodičovských práv je druhým výrazným názorom biologické ponímanie rodičovstva. Je biologický vzťah medzi rodičom a dieťaťom potrebný alebo postačujúci na rodičovstvo? Zakladá biológia v určitom zmysle práva a povinnosti rodičov? Boli objavené dva typy biologických uchopení rodičovstva, ktoré sú podrobnejšie než tie, ktoré zdôrazňujú všeobecnú hodnotu biologického vzťahu medzi rodičom a dieťaťom. Obhajcovia prvého typu zdôrazňujú genetické prepojenie medzi rodičom a dieťaťom, zatiaľ čo obhajcovia druhého typu považujú tehotenstvo za rozhodujúce. Oba tieto názory uvádzajú, že genetické prepojenie medzi rodičom a dieťaťom určuje rodičovstvo a z toho vyplývajúce rodičovské práva a povinnosti (Austin, Rights and obligations of parents). Najsilnejším protiargumentom biologického poňatia rodičovstva je fakt, že biologické spojenie nie je ani nevyhnutné, ani dostatočné pre rodičovské práva a povinnosti. Cennejšie aspekty vzťahu rodič – dieťa sú osobné, sociálne a morálne (Velleman, 2005 podľa Austin, Rights and obligations of parents). Ak chceme definovať rodičovstvo na základe najlepších záujmov detí, tak deti by mali byť vychovávané rodičmi, ktorí budú najlepšie slúžiť ich záujmom. Zatiaľ čo kritérium najlepšieho záujmu rodičovstva je užitočné v prípadoch konfliktných nárokov na opatrovanie detí (rozvod, zneužívanie a zanedbávanie detí), objavili sa viaceré kritiky vo vzťahu k jeho uplatňovaniu ako k základni rodičovských práv a povinností. Jedna kritika sa viaže ku skutočnosti, že nezohľadňuje dostatočne záujmy rodičov – napr. odstránenie dieťaťa zo starostlivosti biologických rodičov na základe komparatívnej nadradenosti iných. Prípadne kritika poukazuje na to, že štát by mal podľa tohto kritéria odstrániť novorodenca zo starostlivosti rodičov, ak sú chudobní a preniesť rodičovské práva na niekoho, kto má väčšiu finančnú stabilitu. Najlepším záujmom dieťaťa je udržiavať jeho rozvíjajúcu sa sebadôveru a poskytnúť jej stabilné prostredie – a tomu by mali zodpovedať aj záujmy rodičov (Austin, Rights and obligations of parents). Niektorí filozofi nezastávajú názor biologickej podmienenosti rodičovstva či prirodzenosti vzťahu medzi rodičmi a deťmi. Sú názoru, že práva a povinnosti rodičov sú sociálne konštrukty, a teda rodičovstvo je druh sociálnej zmluvy. Práva a povinnosti rodičovstva z tohto pohľadu vyplývajú zo sociálnej dohody medzi potenciálnym rodičom a morálnou komunitou (ako je napr. štát), ktorá vymenuje potenciálneho rodiča za skutočného rodiča. Sociálne dohovory majú prednosť pred biologickými väzbami pri určovaní toho, kto bude vychovávať dieťa. Ide o skutočnosť, kedy sa človek dobrovoľne zaväzuje vykonávať rodičovskú úlohu, a v tom prípade nadobúda rodičovské práva a povinnosti. To sa môže stať prostredníctvom úmyselného prokreácie, adopcie a rodičovstva. Konštruktivisti sa domnievajú, že keď starostliví rodičia vychovávajú a poskytujú deťom dostatočnú starostlivosť, biologické súvislosti – prítomnosť biologickej matky a otca sú pri čiastočne, ak nie úplne, bezvýznamné (Austin, Rights and obligations of parents). Obhajcovia teórie kauzality tvrdia, že genetickí a gestační rodičia majú morálne záväzky voči svojim potomkom na základe ich kauzálnej úlohy, týkajúcej sa existencie príslušných detí. Podľa primárneho uvažovania zastávajú obhajcovia príčinnej zodpovednosti rodičovských povinností názor, že kauzálna zodpovednosť za existenciu dieťaťa – ak nebol prítomný nátlak na reprodukciu –

znamená morálnu zodpovednosť pri zabraňovaní tomu, aby dieťa zažívalo rôzne druhy utrpenia a ublíženia. Kritici kauzálneho uchopenia rodičovských povinností tvrdia, že je ťažké izolovať rodičov ako tých, ktorí nesú kauzálnu zodpovednosť za existenciu dieťaťa, vzhľadom na príčinné úlohy ostatných (napr. lekári). Vzhľadom na rozmanitosť osôb, ktoré sú kauzálny spojené s existenciou dieťaťa, sú prepojenia medzi kauzálnou zodpovednosťou a morálnou zodpovednosťou v tejto konkrétnej sfére života nejasné (Austin, Rights and obligations of parents). Posledný pohľad na rodičovstvo sa zameriava na základné záujmy ako základ na práva a povinnosti rodičov. Vo vzťahu medzi rodičom a dieťaťom existuje niekoľko takýchto záujmov, vrátane psychologického blahobytu, udržiavania dôverných vzťahov a slobody, či usilovanie sa o to, čo prináša spokojnosť a zmysel života. Podmienka na uspokojenie príslušných záujmov často vyžaduje, aby vzťah rodič – dieťa bol relatívne bez narušenia. Ak deti potrebujú rodičovský záujem a individualizovanú pozornosť založenú na dôvernom poznaní svojich preferencií a dispozícií, potom štát má záujem zabrániť tomu, aby zasahoval do tohto vzťahu, až kým nevzniknú naliehavé okolnosti (Austin, Rights and obligations of parents).

Ďalšou dôležitou otázkou, týkajúcou sa rodičovských práv, je ich rozsah. Rodičovské práva umožňujú rodičom, aby vylúčili iných, vrátane štátu, z rozhodnutí o výchove detí. Napriek tomu sú určité práva považované za kontroverzné. Niektorí autori radia podľa Brakeovej a Milluma (2016) medzi kontroverzné práva rodičov tzv. náboženské právo, a teda výchovu a podnecovanie detí k určitému náboženskému presvedčeniu. Proti náboženskému právu namietal Feinberg (1980, in Brake, Millum, 2016), ktorý tvrdil, že deti majú právo na otvorenú budúcnosť, a práve odovzdávanie náboženstva z generácie na generáciu toto právo narúša. Ohrozuje totiž podľa autora schopnosť detí vyberať si neskôr vlastné náboženské alebo etické presvedčenie. Právo na otvorenú budúcnosť sa javí ako príliš náročné – mnohé rodičovské činy (výber hry na hudobný nástroj, športu a pod.) by sa potom javili ako neprijateľné a porušujúce autonómiu detí. Feinberg (1980, in Austin, Rights and obligations of parents) však tvrdil, že rodičia sú povinní ponúkať svojim deťom toľko vzdelania, koľko je možné, keďže im to umožní vybrať si z maximálne širokého spektra potenciálnych životných možností po dosiahnutí dospelosti. Priamou kritikou na Feinbergovu teóriu otvorenej budúcnosti detí je Millsovej náhľad na možnosti rodičovstva. Millsová (2003, podľa Austina, Rights and obligations of parents) uvádza tri možnosti vo vzťahu k budúcnosti dieťaťa, z ktorých si môžu rodičia vybrať:

1. rodičia môžu poskytnúť svojim deťom maximálne otvorenú budúcnosť
2. rodičia môžu nasmerovať svoje deti na budúcnosť, ktorú rodičia oceňujú a podporujú
3. rodičia vytvoria kompromis medzi dvoma predchádzajúcimi.

Celkovo Millsová kritizovala Feinberga z toho dôvodu, že kládol väčšiu hodnotu na budúci život dieťaťa, a nie na jeho prítomnosť.

Ďalšie otázky týkajúce sa rodičovských práv sa týkajú exkluzivity a počtu možných rodičov. Ak sa podstata rodičovstva stáva rozšírenou vďaka viacerým biologickým, gestačným a sociálnym rodičom a iným rôznorodým formám rodiny, vyvstáva otázka, prečo by mal

byť počet rodičov obmedzený na dve osoby? Kanadský súd uznal dieťaťu troch rodičov,³ príbuzní sa často podieľajú na výchove detí, často sa o dieťa starajú prarodičia. Niektorí filozofi argumentujú právnym uznaním alebo podporou na nerodinnú starostlivosť. Dôležitú úlohu tu zohrávajú aj náhradní rodičia či iní ľudia, ktorí sa starajú o deti, ktoré nie sú ich vlastné (Brake, Millum, 2016). Z toho, čo sme uviedli, vyplýva, že v súčasnosti rodičovstvo ako také prechádza krízou. Ide o krízu dvoch vzťahov: vzťahu medzi rodičom a dieťaťom a vzťahu medzi rodičmi a širšou spoločnosťou. Kríza potom vyplýva z podstaty rodičovských práv a povinností.

Rodičovské povinnosti zahŕňajú súbor povinností, ktoré sú zamerané na blaho dieťaťa. Rodič si má usporiadať svoj život tak, aby sledoval blahobyť a vývin dieťaťa. Analýza obsahu rodičovských povinností sa preto väčšinou zameriava na práva dieťaťa (Brake, Millum, 2016).

Môže sa stať, že rodičia niekedy neplnia svoje povinnosti. Nedá sa očakávať, že by niekto vychoval dieťa bez toho, aby sa dopustil chyby. V určitom okamihu sú už rodičovské zlyhania neospravedliteľné a prehlbujú sa do zanedbávania a zneužívania (Archard, 2004, podľa Brake, Millum, 2016). Ak zanedbávanie alebo zneužitie dosiahlo bod, v ktorom už zasiahne štát, boli často spôsobené nenapraviteľné škody, a opatrenia, ktoré majú smerovať k zlepšeniu situácie dieťaťa, budú pravdepodobne obmedzené. Niektorí filozofi tvrdia, že perspektívni rodičia by mali byť preventívne kontrolovaní, či sú schopní byť rodičmi. Pre tých, u ktorých sa zdá, že je nepravdepodobné, že budú schopní plniť si svoje rodičovské povinnosti, by nemali byť podľa LaFollette (1980) udelené tzv. „rodičovské licencie.“ Autor svoje tvrdenie obhajuje tým, že ak je činnosť potenciálne škodlivá pre ostatných a vyžaduje si určitú úroveň kompetencie a táto spôsobilosť sa môže preukázať prostredníctvom spoľahlivého testu, potom by mala byť daná činnosť regulovaná štátom. Tieto kritériá odôvodňujú súčasné licenčné programy (napr. lekári – štátna lekárska licencia, šoféri automobilu – vodičská licencia). LaFollette (1980) uviedol, že tieto kritériá sa vzťahujú aj na rodičovstvo. Autor verí, že možno vytvoriť mierne spoľahlivý psychologický test, ktorý identifikuje tých jedincov, ktorí pravdepodobne budú zneužívať alebo zanedbávať svoje deti. Argumentovať možno tiež aj tým, že pri adoptívnych rodičoch vyžadujeme, aby preukázali určitú úroveň kompetencie predtým, než im bude umožnené adoptovať dieťa, aby sa znížilo riziko zneužitia či zanedbania, neexistuje žiadny presvedčivý dôvod, prečo by sa to nemohlo vyžadovať od biologických rodičov. Zámerom udeľovania rodičovských licencií by bolo zabrániť vážnemu poškodeniu detí, ako aj škodám, ktoré utrpia ostatní z dôvodu sociálneho dopadu zneužívania detí. Avšak aj proti tejto myšlienke sa ozvali kritici, ktorí tvrdia, že s takýmito návrhmi existujú teoretické aj praktické problémy – ako nesprávnosť či nespoľahlivosť testu zameraného na predpovedanie ľudského správania či neschopnosť tehotnej ženy získať licenciu ešte pred narodením dieťaťa (čoho dôsledkom by mohlo byť jeho odňatie, aj keď ešte nedošlo k ublíženiu či

³ Kanadský súd uznal troch rodičov, prorodinné organizácie protestujú. Dostupné na: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20070104033>.

zneužitíu). Ako alternatívu ponúkajú príležitosti monitorovania a poradenstva, ktorí rodičom viac pomôžu, ako udeľovanie licencií (Austin, 2007).

3.4 Skepticizmus vo vzťahu k rodičovským právam a povinnostiam

Keď hovoríme o skepticizme vo vzťahu k rodičovským právam a povinnostiam, máme na mysli predovšetkým dva pohľady na rodičovské práva a povinnosti. Tým prvým je argument oslobodenia detí od týchto práv a druhým je argument, že existencia rodičovských práv je mýtus.

Zástancovia oslobodenia detí od práv rodičov tvrdia, že rodičia by nemali mať žiadne práva nad deťmi, pretože je to zbytočné a nemorálne. Deti by mali mať podľa zástancov oslobodenia rovnaké právne a morálne postavenie ako dospelí, mali by im byť priznané rovnaké práva a slobody, ako majú dospelí (ako je napr. sebaurčenie, hlasovanie, sexuálna autonómia, sloboda výberu iných opatrovateľov ako rodičov). Kritici oslobodenia detí tvrdia, že paternalistické zaobchádzanie s deťmi im umožňuje rozvíjať svoje schopnosti a stávať sa autonómnymi dospelými s morálnym a právnym postavením. Poskytnutie rovnakých práv deťom ako dospelým môže tiež zabrániť rodičom poskytovať morálnu výchovu deťom a spôsobiť, že dospievajúci budú menej vážne brať rady ich rodičov (Austin, Rights and obligations of parents). Najlepším spôsobom, ako spojiť teoretické poňatie práv a povinností rodičov a detí a ich aplikáciu do praxe, je podľa Austina zdôraznenie morálnych povinností rodičov a rešpektovanie rozvíjajúcej sa autonómie a morálnych schopností ich detí.

Montague (2000, podľa Austina, 2007) tvrdí, že biologickí rodičia nemajú ani kvalifikované ani podmienené morálne právo výrazne ovplyvňovať životy svojich detí. Dôvodom Montagueho odmietania pojmu rodičovských práv je, že takéto práva nemajú dve podstatné zložky morálnych práv: sú orientované na ich vlastníkov a po druhé, majú diskrétnu povahu. Ak by existovali rodičovské práva, ich funkciou by bola ochrana záujmov, ktoré majú rodičia alebo ich volieb, ktoré robia vzhľadom na vzťah rodič – dieťa. Montague tvrdí, že rodičovské práva sú v napätí s rodičovskými povinnosťami. Ide o to, že dôraz na rodičovské práva sa zameriava na to, čo je dobré pre rodičov, zatiaľ čo zameranie na rodičovské povinnosti zdôrazňuje blahobyť detí. A teda zastáva názor, že rodičovské práva sú nezlučiteľné s rodičovskými povinnosťami. Ďalším argumentom Montagueho je, že ak by mali rodičia rodičovské práva, tak by rodičia rozhodovali o tom, či ochraňujú a presadzujú záujmy svojich detí alebo nie, čo je v súčasnej spoločnosti neprijateľné. Kritikou argumentácie Montagueho môže byť to, že hoci rodičia nemajú voľnosť v tom, čo sa považuje za splnenie ich povinností voči svojim deťom, majú napriek tomu istú diskretnosť v tom, ako si svoje práva a povinnosti plnia a to pravdepodobne postačuje na to, aby sme si mohli myslieť, že sú nejaké rodičovské práva (Austin, 2007).

4 Záver

Problematika rodičovstva, rodičovských práv a povinností sa stáva čím ďalej tým aktuálnejšou. Nejde ani tak o to, či rodičia majú nejaké práva, takto položená otázka sa totiž ukazuje ako čisto akademická a reálne nadbytočná. Väčším problémom sa stáva zadefinovanie povahy a podstaty rodičovstva a toho, kto je a kto nie je rodičom. Tradícia dvoch rodičov prestáva byť výlučným modelom, vzhľadom na rozšírené možnosti reprodukcie ľudí.

Vo svojich dielach sa Michael W. Austin okrem iného zaoberá filozofiou rodiny, v ktorej si kladie otázky, kto je rodič, ak majú rodičia rodičovské práva, aké sú. Podľa autora nemožno nájsť jednoznačnú odpoveď na otázku, kto je rodič. Robí z človeka rodiča to, že dieťa splodil/porodil? Alebo skutočnosť, že sa o dieťa reálne stará? Z tohto dôvodu v súčasnosti možno rozlišovať niekoľko druhov rodičovstva, ktoré sa vzájomne môžu vylučovať. Biologická povaha rodičovstva sa javí ako logická, avšak môže sa stať, že biologické a sociálne rodičovstvo budú v konflikte z pohľadu zákonného rodičovstva, kedy sa povaha sociálneho rodičovstva môže javiť ako vhodnejšia (viď problematika náhradnej starostlivosti).

V zmysle otázky, či existujú rodičovské práva a povinnosti, sa zhodujeme s autormi, ktorí tvrdia, že áno. Práva a povinnosti majú ľudia v každom vzťahu, nielen vo vzťahu rodič – dieťa. Rodičovské práva by sa nemali dostať do konfliktu s rodičovskými povinnosťami. Nesporne každá teória základu rodičovských práv a povinností nesie v sebe mnohé pozitíva a negatíva. Či už ide napr. o teóriu vlastníctva, záujmov či kauzality. Najpozitívnejšie vnímame teóriu sociálnej zmluvy, kedy sa zohľadňuje nielen biologický základ rodičovstva, ale aj možnosť sociálneho rodičovstva, ktoré vzniká na základe sociálnej dohody.

Literatúra

1. Antošovská, Tereza. 2012. *Děti a dětství ve starověkém Římě* – bakalárska práca. [online] Olomouc : Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra historie, [cit. 2017-07-07] Dostupné na internete: (https://theses.cz/id/fwtlds1/Antoovsk_-_Dti_a_dtstv_ve_starovkm_m.pdf).
2. Austin, Michael W. 2007. *Conceptions of parenthood. Ethics and the family* [online] Aldershot : Ashgate. [cit. 2017-06-05] ISBN 978-0-75465838-2. Dostupné na internete: (https://books.google.sk/books?id=o0o3DAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
3. Austin, Michael W. *Rights and obligations of parents*. [online] [cit. 2017-06-05] Dostupné na internete: (<http://www.iep.utm.edu/parentri/>).
4. Brake, Elizabeth – Millum Joseph. 2016. *Parenthood and procreation*. [online] [cit. 2017-06-05] Dostupné na internete: (<https://plato.stanford.edu/entries/parenthood/>).
5. Gujdová, Denisa. 2013. Problém spravodlivosti v sociálnopolitickom učení Platóna a Aristotela. In *8. študentská vedecká konferencia*. [online] Prešov : Prešovská univerzita, s. 430–439. [cit. 2017-07-07] Dostupné na internete: (<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Gujdova.pdf>).
6. La Follette, Hugh. 1980. *Licensing parents*. [online] [cit. 2017-06-06] Dostupné na internete: (<http://www.hughlafollette.com/papers/lic-par.htm>).
7. *Michael, W. Austin Ph.D.* [online] [cit. 2017-06-19] Dostupné na internete: (<https://www.psychologytoday.com/experts/michael-w-austin-phd>).

8. Švirková, Adriana. *Morálne pozadie génových technológií*. [online] [cit. 2017-10-31] Dostupné na internete: (http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Slancova2/pdf_doc/svirkova.pdf).
9. *Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a znení a doplnení niektorých zákonov*.
10. Zoláková, Zuzana. 2011. Asistovaná reprodukcia v slovenskom právnom poriadku. [online] In *Časopis zdravotníckeho práva a bioetiky*. Roč. 1 č. 2 [cit. 2017-07-07] Dostupné na internete: (<http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal/index.php/medlawjournal/article/view/10>).

Kontakt

Adriána Pagáčová

Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Priemyselná 4, P. O. BOX 9, 918 43 Trnava
adriana.pagacova@tvu.sk